

УДК 929.731–055.2 (497.11)“12”:812.161.41–94 Перекладознавчий дискурс

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС ІВАНА ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)

Іван ТЕПЛІЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра іноземних мов для гуманітарних факультетів
e-mail: I_Teplyi@rambler.ru*

У статті розглядається перекладознавчий доробок І.Франка на матеріалі слов'янських мов та літератур. В центрі уваги дослідження ті праці І.Франка, які досі належним чином не висвітлені, хоча й заслуговують на це. До них належать “Рецензія на чеські переклади творів Тараса Шевченка” і “Переклади Шевченка на сербську мову”, “Адам Міцкевич в українській літературі”, рецензія І.Франка на переклад “Слова о полку Ігоревім” польською мовою (перекладач – Б.Лепкий) та ін. Як перекладач, автор статті пропонує вірш-присвяту І.Франкові на 40-річчя його творчої діяльності (автор – А.Черни) та відому “Пісню” С.Руданського.

Ключові слова: Іван Франко, перекладознавство, дискурс, славістика.

Іван Франко і славістика – питання не нове, однак потребує сучасного прочитання. “Франко – універсальний геній, невичерпний атом, і заглиблення у його гігантську спадщину за допомогою *відточеного по-сучасному дослідницького інструментарію* (курсив мій. – І.Т.) неодмінно дасть коштовні перли”¹.

Характеризуючи діяльність І.Франка з позицій сучасності, О.Пахльовська² вирізняє три головні “вузли”, на розв’язанні яких зосередив свою увагу цей великий “стратег” національної культури: а) секуляризація галицької культури; б) послідовна і цілеспрямована європеїзація української культури загалом, прилучення її до тем і моделей загальноєвропейського і світового літературного процесу. І хоча таке завдання, на думку дослідниці, ставило перед собою багато протагоністів української культури в різні періоди її розвитку, І.Франко проявляв тут чи не найбільшу послідовність: його програма європеїзації охоплювала не лише ідейне наснаження української літератури європейськими імпульсами, а й буквально т р а н с п л а н т а ц і ю (О.Пахльовська) окремих жанрів чи, скажімо, поетичних форм на терени національної традиції; в) цілком новаторська концептуалізація політичної та культурної перспективи України як цілісного культурно-історичного феномена.

¹ Денисюк І.О. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. конф., присвяченої 140-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). Львів, 1998. С.18.

² Пахльовська О.-Є.-Я. Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф., присвяченої 140-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). С.21–22.

І.Франко переклав українською мовою твори майже 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур³. Його творчий доробок здебільшого українською, а також німецькою, польською, російською, болгарською мовами налічує кілька тисяч творів загальним обсягом понад 100 томів. Усього за життя митця окремими книгами і брошурами побачило світ понад 220 видань включно із 60 збірками його власних та перекладних творів різних жанрів⁴. Обсяг перекладеного на матеріалі слов'янських мов видно із наведеної нижче таблиці:

Слов'янознавчий перекладацький дискурс І.Франка

Література	Кількість авторів	Кількість творів	Обсяг (стор.)
Болгарська	[6]	6	13
Боснійсько-герцеговинська	2	2	8
Польська	8	34	99
Російська	16	70	473
Сербська	2	12	39
Словацька	1	1	2
Давньоукраїнська	3	3	58
Чеська	9	47	175
Чорногорська	1	1	10
Разом	48	176	877

Про українську мову як слов'янську питання, ймовірно, треба ставити окремо: йдеться, як на мене, про весь перекладацький доробок І.Франка (5051 стор. – 877 стор. = **4174**), в якому українська мова фігурує як мова мети і як мова-джерело (85 (укр.–нім.)+8 (укр.–пол.)=93 стор.) або, з огляду на неповноту даних, майже **100**.

Навчання в університеті, стверджує Г.Почепцов, та головню самостійна робота дали І.Франкові знання слов'янських мов: чеської, словацької, білоруської, сербської, хорватської, болгарської та ін. Письменник вільно володів польською мовою, писав нею художні твори і багато наукових, публіцистичних праць, робив численні переклади з польської мови на українську⁵. Вельми цінним є свідчення Г.Бігеляйзена, сучасника й приятеля І.Франка: “Одного разу під час бесіди на літературні теми Франко запропонував мені видати в “Biblioteka Mrówki” польські переклади декотрих його новел. Я радив йому, щоби він сам переклав свої твори. Володів (він) польською мовою досконало, як усною, так і письмовою; за формою і за стилем робіт, що їх він написав польською мовою, ніяк не можна було дізнатися, що він українець. Франко упорався зі своїм завданням якнайкращим чином. Переклад був сумлінний і художній”⁶. Що важливо, І.Франко знав не тільки сучасні слов'янські мови, а й деякі давні: староболгарську, старопольську, староросійську. До того ж він був знайомий не тільки з літературними мовами слов'янських народів, а й з їхніми діалектами⁷.

³ Франко *Іван Якович* [електрон. ресурс]. Режим доступу: uk.wikipedia.org/.../ 15 груд. 2010 р.; *Панасенко Н.И.* Комплексний аналіз худ. тексту (лексическ., стилістич., фонетич. и гендер. аспекти) // Типологія мовних значень у діахроніч. та зіставн. аспектах: Зб-к наук. праць. Вип.18. Донецьк, 2008. С.4.

⁴ *Панасенко Н.И.* Комплексний аналіз худ. тексту (лексическ., стилістич., фонетич. и гендер. аспекти) // Типологія мовних значень у діахроніч. та зіставн. аспектах. С.3–4.

⁵ *Почепцов Г.Г.* Іван Франко як знавець іноземних мов // Наук. записки Вінницьк. держ. пед. ін-ту ім. М.О.Островського. Т.8. 1957. С.127.

⁶ *Бігеляйзен Г.* Мои воспоминания об Иване Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников. Сост., подгот. текста, вступ. ст. и ком. М.Н.Пархоменко / Серия лит. мемуаров. Москва, 1966. С.144.

⁷ *Почепцов Г.Г.* Іван Франко як знавець іноземних мов. С.127.

“Внесок І.Франка, Українця, у розвиток польської культури, – писав М.Купльовський – явище виняткове, таке, що його важко охопити, радше, воно неповторне. Важко було би згадати прізвище представника іншого народу, котрий би так активно й плідно брав участь у духовному розвитку польського суспільства”⁸.

Важливе місце, хоча й кількісно не таке помітне, як німецька, посідає у перекладацькій діяльності письменника польська мова. За даними В.Жукровського, чверть його творчості була польською мовою⁹. Водночас, за підрахунками М.Якубця, у спадщині І.Франка майже п'ята частина припадає на твори, писані польською мовою, а це і драма, і більше десяти віршів, і близько сорока прозових творів, зокрема повісті “Лель і Полель”, “Для домашнього вогнища”, наукові праці, друквані у знаменитих свого часу журналах “Wisła”, “Lud”, “Kwartalnik Historyczny”. Є багато ґрунтовних літературознавчих і публіцистичних статей та оглядів у найважливіших польських журналах та газетах другої половини ХІХ ст., зокрема “Prawda” А.Свентоховського, “Przegląd społeczny” Б.Вислоуха, “Głos”, “Przegląd tygodniowy”, “Ateneum”, петербурзький “Kraj” чи “Kurjer Lwowski” [...]. Мало, стверджує М.Якубець, зроблено у дослідженні мови і стилю творів І.Франка, писаних польською мовою, хоча цю проблему порушували ще 1958 року на франківській сесії Комітету слов'янознавства Польської Академії Наук¹⁰. За підрахунками Т.Пачовського, у літературній спадщині І.Франка, налічується понад 40 творів, написаних польською мовою. Серед них чимало оповідань, повісті “Лель і Полель”, “Для домашнього вогнища” і низка віршів (більше 10)¹¹.

З польської мови на українську І.Франко переклав 34 твори восьми авторів, що охоплює **99 сторінок** художньої тексту¹², або 0,02% від загального обсягу художніх перекладів. З української мови на польську перекладено сім поетичних творів семи авторів (з них п'ять невідомих) обсягом вісім сторінок. Два переклади І.Франко здійснив на польську мову із французької: це оповідання “Machina”. А.Доде і невелике оповідання “Le Chômage” – “Bezrobocie”. Е.Золя¹³. Німецькою мовою І.Франко переклав зі староболгарської таку цінну пам'ятку як “Азбучна молитва”. Велике значення мали також присвячені цій пам'ятці студії І.Франка, опубліковані в “Archiv für slawische Philologie”¹⁴. Вони разом із перекладом “Азбучної молитви” німецькою мовою, що його здійснив І.Франко, стали першими публікаціями, які дали змогу європейському світові ознайомитись “із найстаршою віршею, зложеною в церковнослов'янській мові коло 860 р.”¹⁵.

⁸ *Kuplowski M.* Iwan Franko a literatura polska // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вер. 1986): У 3-х кн. / Київ, 1989. Кн.1. С.111.

⁹ *Żukrowski W.* [Обговорення] / Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вер. 1986): У 3 кн. / Київ, 1989. Кн.2. С.296.

¹⁰ *Якубець М.* Із спостережень над мовою та стилем творів Івана Франка, писаних польською мовою // Іван Франко і світ. культура: Матеріали Міжнар. симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986): У 3-х кн. Київ, 1989. Кн.1. С.129.

¹¹ *Пачовський Т.І.* Поезії І.Франка польською мовою // Іван Франко. Статті і матеріали. Зб-к дванадцятитий. Львів, 1965. С.81.

¹² *Франко І.* Зібр. тв.: У 50-ти томах. Київ, 1976–1986. Т.11, 25. Дод. томи до 50-томного видання. Київ, 2008. Т.51, 52. Алфавітний покажчик художніх перекладів та переспівів // Франко І. Зібр. тв.: Довідк. том. Київ, 1988. С.21–41.

¹³ *Паляниця Х.В.* Іван Франко – критик, популяризатор і перекладач французької літератури ХІХ століття на Україні: Автореф. дис. канд. філол. наук. Львів, 1967. С.10, 12; *Ярема Я.Я.* Хронологія життя і творчості Івана Франка. Львів, 2006. С.21.

¹⁴ *Archiv für slawische Philologie.* XXV. S.15.

¹⁵ *Терзієвська Л.* Місце давньоболгар. л-ри в “Історії української літератури” Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симпозиуму ЮНЕСКО (Львів 11–15 вересня 1986 р.): У 3-х кн. Київ, 1989. Кн.2. С.52.

З української мови на польську І.Франко переклав п'ять пісень загальним обсягом п'ять сторінок¹⁶. Перекладено й поезії Т.Шевченка, а також вірш М.Некрасова "На смерть Т.Шевченко" польською мовою.

Польськомовні переклади І.Франка – окрема важлива, але, як видається, малодосліджена сторінка діяльності І.Франка, спрямованої на популяризацію українських поезій та пісень. Насамперед це переклади з Т.Шевченка, зокрема "І небо невмите, і заспані хвили" (перекладено 12 рядків: від "I niebo niemyte, i fale zaspane, / I ponad brzegiem, róki oko sięga / Szuwar bez wiatru gnje się jak piany" до "A więcej nie mam u kogo się pytać")¹⁷ та про Т.Шевченка ("На смерть Т.Шевченко" М.Некрасова)¹⁸. Стаття "Тарас Шевченко" – це доповідь, що її І.Франко виголосив 19 лютого 1893 року (Товариство "Польська бібліотека" (Biblioteka Polska) у Відні)¹⁹. У перекладі вірша М.Некрасова І.Франко, за словами В.Лучука, глибше висвітлив зміст ключової фрази "Может, и жил-то он этой / надеждою"²⁰: *Żył on żołdatem wśród nędznych żołdatów, / I każdy nieuk siepacz zeń urągał, / Pewnie, mógł umrzeć pod razami batów, / A może nawet i tego żądał* (Жив він солдатом між нужденних солдатів / І кожний неук-посіпака знущався з нього, / Певно, що міг умерти під ударами батогів, / А, може, навіть і сам того жадав (=прагнув, вимагав)). "З гіркою іронією характеризує те життя російський поет Некрасов у вірші, написаному в роковину смерті Шевченка", – зазначає І.Франко у доповіді, відтак ілюструє цю думку наведеними вище словами²¹. Як ілюстрацію до наукового викладу, переклав І.Франко і такі рядки: *I znowu nie przyniosła mi / Niczego poczta z Ukrainy! / Za ciężkie zbrodnie ponoś mię, / Tak karze Pan Bóg na obczyźnie!*²² (І знов не принесла мені / Нічого пошта з України! / За тяжкі злочини завдай мені кару, / Так карає Пан Біг на чужині)²³.

У перекладознавчій полоністиці найважливіше місце, безперечно, посідає відома розвідка І.Франка "Каменярі. Український текст і польський переклад..."²⁴, однак її уже висвітлено в іншій праці²⁵.

Об'єктом уваги у пропонованій статті є праця "Вибір українських народних пісень" (вперше надрукована у варшавському літературно-громадському журналі "Głos", 1890. №11. С.128–129), в якій ідеться про те, що в польській, а також головних літературах Західної Європи неодноразово із захопленням відзначалася краса українських народних пісень (зокрема, у працях "Die poetische Ukraine" [Поетична Україна – І.Т.] (авт. – німецький дослідник Ф.Боденштедт), "Die kleinrussischen Volkslieder" [Малоросійські народні пісні – І.Т.] (німецький учений К.Е.Праусс), "La Russie érique" [Епічна Росія] (французький дослідник А.Н.Рамбо) та ін.). Українська народна поезія мала також немалий вплив на польську художню літературу, надихала таких польських поетів як

¹⁶ Франко І. Збір. тв.: У 50-ти т. Т.10. С.112–116.

¹⁷ Franko Iwan. Taras Szewczenko // Kurjer Lwowski. 1893. №66. S.3.

¹⁸ Franko Iwan. Taras Szewczenko // Kurjer Lwowski. 1893. №66. S.3. Лучук В. Чотирнадцять перекладів // Жовтень (Львів). 1972. № 3. С.143.

¹⁹ Franko Iwan. Taras Szewczenko // Kurjer Lwowski. 1893. №62. S.2.

²⁰ Лучук В. Чотирнадцять перекладів. С.143.

²¹ Franko Iwan. Taras Szewczenko // Kurjer Lwowski. 1893. № 66. S.4.

²² Там само.

²³ Лучук В. Чотирнадцять перекладів. С.142–144.

²⁴ Франко І. Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання // Франко І.Я. Збір. тв. Т.39. С.7–20.

²⁵ Теплий І.М. Перекладознавча проблематика Івана Франка (на матеріалі науково-критичних праць та листів) // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнар. наук. конгресу, присв. 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вер. – 1 жовт. 2006 р.). Львів, 2008. Т.1. С.1025–1046.

Б.Залеський, С.Гошинський²⁶ та багатьох інших. Попри це, наголошує вчений, може видатися дивним, що “досі, за незначними винятками, ніхто не пробував познайомити ширшу польську громадськість з найбільш виразними перлами української народної поезії в перекладі, який би відповідав сучасним вимогам”²⁷. Серед цих винятків є й переклади Б.Залеського і К.Бродзінського²⁸, однак вони дуже нечисленні, а по-друге, виконані настільки вільно, що не дають майже ніякого уявлення про оригінали. Що більше – ці скарби української народної поезії настільки широкі й різнобарвні, розкривають такі різномірні прояви народного життя і на такому великому проміжку часу, що для ознайомлення іншомовного читача зі справжнім характером цієї поезії потрібно перекласти найвиразніші пісні різних видів (обрядові, історичні, громадські, родинні і т.д.). “Свій вибір українських народних пісень у моєму перекладі, – зазначає І.Франко, – я наважуюся представити громадськості *скоріше підкреслюючи потребу* (курсив мій. – *I.T.*), ніж виконуючи таке завдання. Я аж надто добре усвідомлюю, наскільки незадовільним є мій переклад на тлі сучасної високорозвинутої техніки польського вірша. Можливо, що подекуди я провинився й щодо оригіналів – *faciunt meliora potentes*” [Хто може, нехай зробить краще (лат.). – *I.T.*]²⁹. Наприкінці 80-х рр. XIX ст. І.Франко переклав п’ять українських родинних та побутових пісень польською мовою, а саме: “Ой там за горою, там за кременною” / *Maż bije żonę* та ін.³⁰. У “Коментарях” подаються місця запису цих пісень та першодруки і перші публікації³¹. Із назв та перших рядків наведених вище перекладів складається враження про творчий перекладацький почерк І.Франка, як-от: зміна заголовків та заміна окремих лексем, пор.: 1) Ой там за горою, там за *кременною* / *Hej tam za górka, tam za zieloną*, 2) Ой *дубе, дубе* кучерявий” / *Oj wierzbo, wierzbo kędzierzawa*, 3) Ой, зацвіла калинонька *в лузі* / *Oj, zakwitła kalina u zdroja* [біля джерела. – *I.T.*]. Такі заміни подекуди виправдані (приклад 1), однак навряд чи у прикладі 2.

Польською мовою І.Франко переклав і низку інших творів, не згадуваних дотепер у системному вимірі польськомовного дискурсу. Зокрема, це перше оповідання Т.Бордуляка “Дай, Боже, здоровля корові!”, надруковане у львівській газеті “Діло” за 1891 рік, яке принесло авторові популярність. “Власне, воно – зазначає М.Шалата – стало візитівкою його творчості. І.Франко переклав його польською мовою (Tudzień – 1900. – № 12)”³². Добре відомо про Франків переклад німецькою мовою вірша М.Некрасова “На смерть Шевченко” (є він і в згадуваному вже десятому томі найповнішого видання творів письменника), але про те, що І.Франко переклав уривок цієї поезії й польською мовою як ілюстрацію до своєї доповіді (реферату, за словами самого І.Франка) а згодом і статті (газета “Kurjer Lwowski”, 1893, № 66), дізнаємося лише з дослідження В.Лучука³³.

І.Франко-перекладач став і популяризатором кращих надбань українського красного письменства польською мовою. Один із таких популярних творів. – “Пісня”

²⁶ Богдан Залеський (1802–1886), Северин Гошинський (1801–1876) – поети т.зв. української школи в польській літературі.

²⁷ Франко І. Збір. тв. Т.10. С.111.

²⁸ Казімір Бродзінський (1791–1835) – польський поет і критик.

²⁹ Працював з найбільшим завзяттям (лат.). – Ред. // Франко І. Збір. тв. Т.10. С.112 (див. також С.111).

³⁰ Там само. С.112–116.

³¹ Там само. С.457–458.

³² Шалата М. Бордуляк із Бордуляків // Галицька зоря (Дрогобич). 31 січня 2003. С.2.

³³ Лучук В. Чотирнадцять перекладів // Жовтень. 1972. № 3. С.143.

С.Руданського – надихнула й автора цієї статті відгукнутися власним перекладом одного з найвідоміших творів українського красного письменства:

Степан Руданський
Пісня

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі!...

Між ярами там долина,
Там біленька хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька-дівчинонька...

Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця;
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівча мила.

Нахилися тишком-нишком
Над рум'яним, білим личком;
Над тим личком нахилися,
Чи спить мила – подивися.

Як спить мила, не збудилась,
Згадай того, з ким любила,
З ким любила, і кохалась,
І кохати присягалась...

Як заб'ється їй серденько,
Як дівча зітхне тяженько,
Як заплачуть чорні очі,
Вертай, вітре, к полуночі!..

А як мене позабула
Та нелюба пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України!..

Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, не вертає,
Серце з жалю розпукає.

24 июля 1856 года, С – Пб.³⁴

Stepan Rudanśkyj
Pieśń

Wiej, wiaterku, w Ukrainę,
Gdzie zostawił ja dziewczynę,
Gdzie zostawił czarne oczy...
Wiej, wiaterku, tu z północy!...

Między jarów tam dolina,
Tam białutka jest chatyna;
W tej chatynie gołębeczka,
Gołębeczka jest, dziewczeczka...

Wiej, wiaterku, przed jutrzeką,
Przed jutrzeką, pod okienkiem,
Pod okienkiem pościel biała,
Pościel biała, lubka mała.

Nachyl się cichutko-rano
Nad twarzyczką jej rumianą,
Nachyl się nad tą twarzyczką,
Czy śpi miła, spójrz na łyczko.

Gdy śpi miła, nie wstawała,
Wspomnij jej, z kim się kochała,
Z kim kochała-miłowała,
Oraz kochać przysięgała...

Gdy serduszko się zabije,
Gdy westchnienie nie przemije,
Gdy zapłaczą czarne oczy,
Wróć, wiaterku, do północy!..

Lecz gdy mnie już zapomniła,
Niemiłemu się oddała,
Ty się rozwięj u doliny,
Nie powracaj z Ukrainy!..

Wiatryk wieje, wiatryk wieje,
Serce tęsknie, serce mdleje,
Wiatryk wieje, nie powraca,
Serce z żalu już rozpacza.

Переклад І. Теплоґо.

³⁴ Руданський С. Усі твори в одному томі. Передм. Г. Латника.– Київ : Ірпінь: Перун, 2007. С.10.

На цей творчий акт надихнув мене переклад І.Франка³⁵, що його відшукав Т.Пачовський. Подекуди тут, як на мене, доволі вільно відтворено стилістичні риси оригіналу, як-от: повтори, паралелізми, тож і намагався я зробити переклад *sensu stricto*.

У центрі уваги І.Франка як перекладача польської літератури XIX ст., безперечно, перебувала творчість Адама Міцкевича: над нею він працював протягом 1895–1913 рр.³⁶ “Франко-дослідник і Франко-перекладач завжди вдало доповнювали один одного. Причому в своїй перекладацькій практиці український письменник виступав не тільки добрим знавцем життя, діяльності, епохи Міцкевича, але і знавцем розвитку української і польської мов, їх багатства, відчував найменші зміни в житті слова”³⁷. У праці “Адам Міцкевич в українській літературі”³⁸, вперше надрукованій польською мовою в газеті “Край”³⁹ (1885. №46. 14/26 XI), мовиться про історію засвоєння творчості найбільшого польського поета в Україні. Спершу це були поодинокі спроби – переробки: “Нечисленні і далеко не адекватні оригіналам переклади, вірніше – переробки поезій Міцкевича українською мовою, були швидше наслідком, результатом, аніж посередником його впливу на нас. [...] самі ж переклади повинні ми вважати швидше випадковими спробами поетичними, аніж солідною працею, розпочатою з метою насадження в нашій громадськості суспільних і політичних ідей та прагнень Міцкевича”⁴⁰. Першопрохідцями на нерозораній ще ниві української Міцкевичіани були О.Навроцький, М.Тризна-Яцковський (відомий під псевдонімом Кузьма Волинець); П.Гулак-Артемівський, Л.Боровиковський, М.Старицький, П.Куліш та ін. “Я навчився, – пише Л.Боровиковський до М.Максимовича, – польської мови власне для того, щоб принести користь Україні”⁴¹. Про цей період застою після занепаду Кирило-Мефодіївського братства (1847–1857) І.Франко писав: “...В цю пору повторного, важчого після погрому відродження ім’я Міцкевича ясніє особливим світлом. В його твори пильно вчитуються члени “Братства” і знаходять в них утіху і надію на майбутнє. Куліш перекладає і під псевдонімом Ломус друкує пізніше в “Основі” 1861 року балади Міцкевича “Романтичність”, “Повернення батька” і “Світезянка”⁴². Обсяг і тема статті не дають змоги розглянути цю працю докладніше, врешті, зацікавлений читач знайде розгорнутий виклад цієї теми як у самій статті І.Франка, так і в праці Г.Вервеса (розділ “Український Міцкевич”)⁴³. Натомість, варто навести важливі перекладознавчі оцінки та спостереження І.Франка: “З-поміж усіх поетів, які робили спробу перекладати поезію Міцке-

³⁵ Пачовський Т.І. Українська пісня в польських перекладах І.Франка // Народ. творч. та етногр. (Київ). 1966 №5. С.81–83. Leć, wietrzyku, w Ukrainę / Gdzie zostawił ją dziewczynę, /Czarne oczy dziwnej mocy. / Leć, wietrzku, ku północy. Tam dolina, potok bieży, Nad potokiem domek leży, A w tym domku gołębiczka, / Gołębiczka, – ma dziewczeczka / Leć, wietrzyku, ledziuteńko, / Ledziuteńko, pod okienko, / Pod okienkiem białe łóżko, / W niem spoczywa me serduszko. / I nim słońca blaski wstaną, / Spójrz w twarzyczkę jej rumianą / Czy śpi luba, czy też czuwa? / Co za myśl jej w głowie fruwa? /A gdy nie śpi główka pała, /Szepnij jej, z kim się kochała, / Z kim kochała się serdecznie / I przysięgła kochać wiecznie? / Gdy serduszko w takt zadzwoni, / Dziewcze westchnie, lezke zroni /Czarne oko dziewczęcej mocy. / Wróć, wietrzyku, tu z północy. / Lecz gdy luba zapomniała, / Nielubemu rączkę dała, / Ty się rozwiej wzduż doliny, / Nie powracaj z Ukrainy. Wietrzyk leci, wietrzyk wieje, / Serce teskni, serce mdleje, / Wietrzyk wieje, piers ma pała, – / Zapomniała, zapomniła.

³⁶ Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу // Всесвіт (Київ). 2006. № 5–6. С.193.

³⁷ Вервес Г.Д. Адам Міцкевич. Життя і творчість. Київ, 1979. С.133.

³⁸ Франко І. Збір. тв. Т.26. С.384–396.

³⁹ Польська громад.-політ. газета проурядового напрямку. Виходила в Петербурзі (1882–1909). (“Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze”).

⁴⁰ Франко І. Збір. тв. Т.26. С.384.

⁴¹ Цит. за Франко І. Збір. тв. Т.26. С.386.

⁴² Там само. С.387.

⁴³ Вервес Г.Д. Адам Міцкевич. Життя і творчість. С.119–139.

вича українською мовою, пальму першості, безперечно, слід віддати Навроцькому. Треба було мати неабияку сміливість, щоб зважитись на переклад таких творів, як “Ода до молодості” або “Фарис”. Тим більшої похвали заслуговує саме виконання, *яке хоча й не дорівнює оригіналові сміливістю й лапідарністю стилю, та все ж таки простими словами в мелодійному і звучному вірші вірно передає думки оригіналу*” (курсив мій. – *I.T.*)⁴⁴. А от переклад першої частини “Пана Тадеуша”, що його здійснив Кузьма Волинець, “насичений оригінальними зворотами, написаний мовою з надмірною кількістю вузько регіональних слів, незважаючи на свої певні достоїнства, не сподобався і не був продовжений”⁴⁵. Характеризуючи переклади М.Старицького, одного з найвидатніших, на думку І.Франка, поетів того часу, який “також робив спроби перекласти деякі поезії Міцкевича” (“Сон”, “Чати”, “До Німана” і ще один невеликий вірш зі збірки “Пісні і думи” (Київ, 1881) І.Франко висловлює такі цікаві думки: “Пан Старицький майстерно володіє віршованою формою і хоч часто вживає штучних мовних зворотів або слів *ad hoc* [з цієї нагоди. – *I.T.*] придуманих, все ж є поетом з незаперечним талантом. Переклади з Міцкевича, проте, не належать до найкращих його робіт. Для характеристики його методу досить порівняти, наприклад, першу строфу “Чат” Міцкевича з перекладом п. Старицького. [...] У Міцкевича строфа ця звучить, як відомо:

Z ogrodowej altany wojewoda zdyszany
Wpada w zamek z wściekłością i trwogą,
I uchylił zasłony, spojrzął w łożę swej żony,
Spojrzął – zadrzał – nie znalazł nikogo.

“Цю чудову строфу, – продовжує І. Франко, – перетворив п. Старицький на дві:

Вночі з огорода прибіг воєвода –
В очах щось палає негоже...
Од злої наруги серденько рве з туги,
З запалу дихнути не може.

Прибіг до світлиці, упав до ліжниці,
Одкинув запони рукою, –
І зблід по хвилині; нема господині,
Нема молодіці в покою.

Скільки непотрібних додатків, вставок, прикметників і фальшивих рядків, при викінченій віршованій формі. Одразу видно, що то працює ремісник, а не майстер на-тхнення”⁴⁶.

В Галичині, де вплив А.Міцкевича був більший, його, проте, перекладали ще менше (В.Озаркевич, Павлин Свенціцький) і з не вельми великим успіхом. “На мою думку, – пише І.Франко, – вплив Міцкевича в українській літературі не можна вважати зараз закінченим, але навпаки, – з активним і широким розвитком цієї літератури розвинуться в усій повноті ті здорові зерна, які геній польського пророка посіяв у численних поколіннях українського народу”⁴⁷. Тут, врешті, А.Міцкевича могли читати й без перекладу, оскільки польська мова функціонувала на рівні, сказати б по-

⁴⁴ Франко І. Збір .тв. Т.26. С.387.

⁴⁵ Там само. С.388.

⁴⁶ Там само. С.388–389.

⁴⁷ Там само. С.390.

теперішньому, регіональній, а українській, з огляду на штучний поділ країни, не могла набути загальнонаціонального статусу й, відповідно, розвитку.

У статті “Адам Міцкевич. Передне слово” І.Франко так обґрунтовує власні перекладацькі розв’язки: “Перекладаючи оба ті архітвори Міцкевичевої епічної музи [баллади “Чати” та “Втека”], я старався передавати їх нашою мовою якнайближче до оригіналу, задержуючи притім розмір віршів і рими. Додам іще, що з усіх перекладених тут поезій Міцкевича, жадна досі не була перекладена на українську мову, крім “Чат”, яких переклад dokonав М.Старицький. Той переклад, хоч, без сумніву, талановитий, усе-таки поводитьсь з оригіналом далеко свобідніше від мого і уложений трохи відмінним розміром”⁴⁸.

У статті “Адам Міцкевич” І.Франко характеризує А.Міцкевича як найбільшого поета польської нації й одного з найгеніальніших людей, яких знало людство. Учений стверджує, що “та духовна спадщина, яку він полишив, се тільки мала часть того, що він міг зробити протягом свого не дуже довгого життя, якби те життя було зложилося щасливіше. В досить частих щасливих хвилях свого життя він підіймався на таку висоту поетичного вітхнення, як мало котрий інший поет. У своїй письменській діяльності він виявляв велику різносторонність духовних інтересів, незвичайну силу вислову та пластику поетичного малювання”⁴⁹. Отже, не менше “вітхнення” потрібне й перекладачеві, як потрібне і вміння передати цю “незвичайну силу вислову та пластику поетичного малювання”.

У рецензії на переклад А.Крушельницького (Станіслав Пшибишевський. “Із циклу віглії”)⁵⁰ І.Франко порушує таку важливу проблему, як вибір твору для перекладу: “Прочитавши отсю книжечку, я не можу помістити в своїй голові, пощо і для кого перекладено її на нашу мову? Що могло в ній подобатися перекладачеві і що хотів він у ній подати нашій суспільності? Твір Пшибишевського – се не новела і не поезія в прозі, не філософія і не наука, хоч має із усього потрохи”⁵¹. Попри пробіски настроєвої лірики, щирого чуття, все у творі переривається безсенсовною і абсурдною фразеологією, у якій нормальна людина не може ні зрозуміти, ні відчутти чого-небудь. Є тут, врешті, “хвостики якихсь філософічних думок, широких узагальнень, але знов таких, що не мають нічого спільного з наукою і можуть уважатися хіба виплодом високоталановитого і інтелігентного, але наскрізь божевільного чоловіка”⁵². Божевілля, тяжка душевна хвороба – вважає рецензент – як виразні ознаки цього твору, що знаходить свій прояв і в неспокійнім та прудкім миготінні образів цієї уяви, несподіваних перестрибуваннях “з п’ятого на десяте”, і в “затісненні духовного кругозору”, що змушує в усьому бачити лише своє власне “я”, зображенні жінки в одній тільки ролі – самиці. З огляду на всі ці моменти І.Франко вкотре запитатує: “Ще раз повторюю: не можу зрозуміти: пощо і для кого запотребилося д. Крушельницькому збагачувати нашу літературу перекладом сього твору. А коли д. Кр[ушельницький] справді бачить у нім якісь високі літературні прикмети, то дуже жаль, що не додав до свого перекладу передмови, не вияснив і нам, профанам, того, що він сам бачить”⁵³.

Дотепер невідомою була й рецензія І.Франка на переклад польською мовою “Слова о полку Ігоревім” Б.Лепкого⁵⁴, вперше надрукована в журналі “Літературно-

⁴⁸ Франко І. Збір. тв. Т.11. С.308.

⁴⁹ Там само. Т.39. С.256.

⁵⁰ Там само. Т.32. С.32–34.

⁵¹ Там само. С.32.

⁵² Там само.

⁵³ Там само. Т.32. С.33.

⁵⁴ Франко І. Додаткові томи до Збір. тв. Т.54. С.646–656.

науковий вістник” ще 1906 року (ЛНВ. 1906. Т.33. Кн.3. С.588–594 (3 поля нашої поезії). Підписано Франковим псевдонімом: *Vivus*. Подається за першодруком)⁵⁵. “І знов моє таке, – починає рецензію І.Франко – як у тій приповідці кажеться: ігла моя, а вушко не моє, себто письменник наш, а твір до нашої літератури не належить. Та й то як би сказати: належить змістом, суттю, а не належить мовою”⁵⁶. З’ясовується, що, незважаючи на три переклади твору польською мовою, які здійснили самі поляки, ні власне переклади, ні тим більше науковий апарат до них не могли задовольнити І.Франка: “Та все-таки треба їм признати сю заслугу, що для пояснення, зрозуміння, духового присвоєння собі того твору зробили стільки, аж майже нічогосінько. [...]. От тим-то переклад д.Лепкого, навіть поминувши його поетичний бік, навіть своїм скромним і не з першої руки взятим науковим апаратом, дає полякам більше, ніж вони самі зуміли засвоїти собі за сто літ від опублікування “Слова”⁵⁷. Звідси – важливі висновки: збагачувати потрібно насамперед рідну мову та літературу, переклад повинен ґрунтуватися на міцному науковому фундаменті, тобто його мав би супроводжувати поважний науковий апарат. Рецензент не оминає наукового аспекту перекладу, проте, оскільки сам перекладач вважає його “як річ другорядну”, то “головна річ – переклад, у який автор вложив, можна сказати, всю силу своєї поетичної індивідуальності і який наслідком того вийшов без порівняння живіший, барвніший і кращий від усіх відомих мені досі перекладів. І вийшов при тім, так сказати, зовсім *modern*. Д[обродій] Лепкий [ще один вельми важливий критерій оцінки перекладу. – *I.T.*] вірним поетичним чуттям відгадав, що перекладати “Слово о полку Ігоря” якимось одностайним розміром – чи то коломийкою, як Максимович, чи польським 13-zgłoskowcem [13-складовим. – *I.T.*], як Бельовський – не йде і що се значило би в багатьох місцях класти поетичну душу оригіналу на прокрустове ліжко. І він, не силкуючися ні на яку систематичність, вибрав вільний, різнорідний розмір, переважно ліричний, силкувався при кождім уступі [параграфі. – *I.T.*] відгадати і відчуті його питому мелодію і передати її польським віршем”⁵⁸. На жаль, про цей переклад не знали ні М.Драгоманов, ні польська дослідниця Е.Горнова, стверджуючи, що “поляки в Галичині, на думку Драгоманова, мають великі заслуги в дослідженні української граматики та фольклору, були піонерами в цих галузях. Першу граматику української мови опублікував поляк Лозинський”⁵⁹. Односторонній підхід не може забезпечити повного, об’єктивного висвітлення проблеми, а, з іншого боку, рецензія вийшла друком 1906 року, тобто через одинадцять років після смерті М.Драгоманова (1841–1895), а сам переклад – 1899 року⁶⁰. Дослідниця ж лише посилається на М.Драгоманова.

Що стосується чеської літератури, то, за даними М.Мундяк, І.Франко здійснив приблизно 26 перекладів з чеської та словацької мов і написав 19 статей про чехів та словаків⁶¹.

Переклади з чеської мови представлені в 11-му томі 50-томного видання творів поета на с.383–471), словацької – на с.475–477. Отже, на чеську мову припадає 88 сторінок, або 18% від обсягу тому (470 сторінок суто перекладного тексту). “Як відомо,

⁵⁵ Франко І. Додаткові томи до Збір. тв. Т.54. С.1104.

⁵⁶ Там само. С.646.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Там само, С.647.

⁵⁹ Горнова Е. Problemy polskie w twórczości Michała Drahomanowa. Wrocław, 1978. S. 71.

⁶⁰ Слово о полку Ігоревім [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Слово_о_полку_Ігоревім.

⁶¹ Мундяк М. Іван Франко – друг чеського і словацького народів // Зв’язки Івана Франка з чехами та словаками. Упорядкув. М.Мольнар та М.Мундяк. Б.м., 1957. С.13–25.

Франко перекладав в загальному твори семи чеських авторів [...]. Переклади українського поета були майстерні. Франко як перекладач був для багатьох українських письменників не лише добрим дорадником, але й вчителем. За свідченням сучасників (Адольфа Черного і інш.), Франко знав чеську мову досить добре, вмів відчути її найтонші відтінки. Найкращим свідомством цього є його переклади чеських творів⁶². Якщо низка праць І.Франка з питань перекладу висвітлювалися раніше⁶³, то “Рецензії на чеські переклади творів Тараса Шевченка”⁶⁴ дослідники чомусь не згадують. Це, мабуть, пояснюється дією принципу мовної компетенції дослідника або свого роду “поділом праці” на богемістику, англістику, романістику та ін., внаслідок чого стаття випала з поля зору науковців.

Сама вона цікава насамперед тим, що показує І.Франка як рецензента перекладів. У 1895 р. Чеська академія наук звернулася до письменника з проханням написати рецензію на рукописи чеських перекладів творів Т.Шевченка, що їх здійснили Йозеф Коларж⁶⁵ та Ружена Єсенська⁶⁶. До збірки Р.Єсенської входить 32 твори (“п’єси” в І.Франка), але одна з них – “Сестрі” (починається словами “Не питай ти моїх пісень”) – не Шевченкова і потрапила до видання через недогляд проф. О.Огоновського, отже – 31. Збірка ж проф. Й.Коларжа налічує 20 творів, з них 15 ті самі, що й у Р.Єсенської⁶⁷. У рецензії І. Франко зазначив: “Не владаю настільки мовою чеською, щоб міг нею користуватись”, і “не настільки втаємничений в усі тонкощі чеської мови і ритміки, щоб міг о предложених мені перекладах рішучо висказатись, наскільки вони відповідають вимогам ч е с ь к и х перекладів”⁶⁸, однак, зазначив учений, може оцінити (чого, ймовірно, передусім і сподівалися від нього), “наскільки вірні ті переклади в порівнянні”⁶⁹. Загальний контекст цього рецензування такий. Чеська Академія наприкінці 90-х років XIX ст. прийняла ухвалу про академічне видання Шевченкового “Кобзаря” чеською мовою. Редактором було призначено відомого чеського поета Ярослава Врхліцького. Найширше і найповніше, за твердженням П.Гонтара, в цьому виданні представлений Т.Шевченко чеським читачам у перекладі Р.Єсенської. Й.Коларж, якому “редактор Врхліцький” дав на рецензію переклади Р.Єсенської, забракував їх, запропонувавши свої власні. Тоді редактор надіслав переклади обидвох авторів “на оцінку” І.Франкові⁷⁰, який був для Врхліцького найбільшим авторитетом у питаннях української літератури. І.Франко визнав кращим переклад Р.Єсенської – і Ярослав Врхліцький включив його до 69 тому “Збірника світової поезії”. Завдяки цій співпраці вперше побачила світ чеською мовою книжка вибраних творів генія української літератури⁷¹.

⁶² *Неврілі М.* Іван Франко і чеська культура // Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник п’ятий. Львів, 1956. С.233.

⁶³ *Арват Ф.С.* Іван Франко – теоретик перекладу (Лекції із спецкурсу “З історії українського перекладу”). Чернівці, 1969; *Зорівчак Р.П.* Місце Івана Франка в історії українського перекладознавства // Наша культура: літературний та науково-популярний часопис українців Польщі. 1977. №5. С.3–4; №6. С.2–5; *Зорівчак Р.П.* Внесок Івана Франка в розвиток перекладознавчої думки в Україні // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). Львів, 1998. С.41–46 та ін.

⁶⁴ Написано 27 листопада 1895 р. у Львові. Вперше надруковано в журналі “Дукля” (1958 . №2 С.166–189. Автор публікації М.Мольнар) // *Франко І.* Зібр. тв.: У 50-ти т. Т.29. С.638.

⁶⁵ Коларж Йозеф (1830–1910) – викладач слов’янських мов Чеського університету, автор низки перекладів та статей з питань слов’янського письменства і мовознавства.

⁶⁶ Єсенська Ружена (1863–1940) – чеська письменниця, перекладачка поезій Т.Шевченка.

⁶⁷ Франко І. Зібр. тв. Т.29. С.495–496.

⁶⁸ Там само. С.492.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ *Гонтар П.П.* Українсько-чеські літературні зв’язки в XIX ст. Київ, 1956. С.53–54.

⁷¹ *Неврілі М.* Іван Франко і чеська культура. С.228.

Аналізуючи перший обширний вибір Шевченкової поезії в чеському перекладі, який готували до друку, І. Франко пропонує цілком новий, по-науковому цінний погляд на таке видання: “Чого має право домагатися чеська публіка від антології Шевченкових творів [...], так се, певно того, щоби та антологія дала їй скільки можна повний образ його поезії, щоби показала їй усі характеристичні риси тої поезії, а головнo, щоби показала їй те, що є в тій поезії загальнолюдського, глибокого і найдозрілішого [вирізнення І.Франка]. Без того вибірка буде дилетантською, без глибокого значення, подасть невірний образ поета” [...]. “В тім згляді можу сміло сказати, ані один із предложених мені перекладів не відповідає навіть найскромнішим жаданням, і для того я вважав би конечним перед друкуванням вибору поезій Шевченкових доповнити сей вибір в напрямках, котрі зараз позволю собі вказати”⁷². Іншими словами, йдеться про жанровий поділ творчості Кобзаря як один із критеріїв аналізу перекладів, зокрема з погляду представлення цих жанрів у поданих перекладах.

Аналіз засвідчує те, що рецензент дуже добре володіє чеською мовою, оскільки тонко розрізняє лексичні й стилістичні особливості перекладів, наприклад: “Což te matka bila? не значить: Чи не била мати? (Вірш проф. Коларжа). Slunce svítí a jí nezahřeje” – зовсім *холодна проза* [курсив мій. – І.Т.], де у Шевченка чудесне вираження: Сонце світить – як ворог сміється” або “Ani matka se své dcery / na to nezeptala – знову *переложено на голу прозу* [курсив мій. – І.Т.] драматичне Шевченкове “Чого в’янеш, моя доню?” / Мати не спитала”⁷³. Такі цінні завваги – чи не на кожній сторінці, починаючи від с.497. Рецензент неодноразово підкреслює, що основою Шевченкової поезії є “простота і натуральність”⁷⁴, чого, на жаль, часто не відтворюють перекладачі, надто Й.Коларж.

Час від часу І.Франко дає докладні пояснення тих чи інших лексем німецькою мовою, що, безперечно, сприяло кращому розумінню з боку адресата і знімало всяку двозначність у перекладацькому процесі. Загалом ця рецензія вельми багата на тонкі перекладознавчі спостереження, вельми корисні передусім для богемістів. Перекладознавець звертає увагу на важливість того, що ми зараз називаємо *фонові знання*, зокрема: “Družky dají kvítý – нічого такого Шевченко не каже, бо на Україні нема звичаю, щоби помершій дівчині дружки давали квіти. У Шевченка читаємо тільки: А дружки заплать” [розбивання Франкове]. У зв’язку з цим автор згадує “прекрасний, мелодійний і вірний переклад балади “Тополя” sl. Єсенської”⁷⁵. Заслуговує на увагу низка цікавих оцінок, що їх дає рецензент, як-от: *переложено на голу прозу, передавати холодно прозаїчними зворотами, ужив архіпрозаїчного, розводнює мисль оригіналу, пахне театральним сентименталізмом, будова вірша незграбна, а друге – смислу доброго нема, затемнює смисл, передано оригінал дуже слабо і невірно, переклав сю п’єсу слабо (...), так що його переклад ледве чим нагадує оригінал, переклад дуже гарний і поетичний, зворот ненатуральний, переклад справді майстерний, вірний оригіналові, прекрасний по формі і поетичний, переклад дуже красний, перекладено прозаїчно, хоч зовсім вірно, переклад невірний духові тексту, здається, що ті слова в чеськім не дають ясного образу, особливо те зkrátka пришитлене для рими. Про один із невдалих перекладів Й.Коларжа (Dumí moje, dumí moje) автор рецензії пише:*

⁷² Франко І. Збір .тв. Т.29. С.493.

⁷³ Там само. Т.29. С.504.

⁷⁴ Там само. С.506; див. також 500, 502–504; 507 та ін.

⁷⁵ Там само. С.505.

“Коли вони йому не подобались, то міг не перекладати цілої вірші, а не каструвати мисль Шевченка”⁷⁶. З приводу іншого перекладу: “проф. Коларж задержав оригіналу, але переклав його слабо, відскакуючи від думок оригіналу, і жодної із головних думок не передав ясно і плястично”. Р.Єсенська, натомість, “переклала сю п’єсу дуже гарно, поетично, але свобідно, змінюючи розмір оригіналу”⁷⁷. Інший переклад Р.Єсенської (“Ой чого ти почорніло”) “прекрасний, і я не маю о нім нічого закинути”, пише І.Франко⁷⁸. Ще цікавіші міркування рецензента про перекладацький “метод” Й.Коларжа: “Першу строфу [вірша “Вітре буйний”. – *I.T.*] він переробив пропустивши один вірш оригіналу (Єс[енської] вірш 2), а додавши один вірш, якого зовсім нема в оригіналі (Кол[аржа] вірш 4) – може, такий спосіб перекладання колись і був добрий – тепер ті часи минули”⁷⁹.

Повнішою (досі, можливо, й найглибшою) є оцінка перекладів Т.Шевченка чеською мовою, що наводиться у дослідженні П.Гонтаря (розділ “Шевченко і чеська культура”)⁸⁰. “В 1900 році вийшла з друку “Збірка творів” Шевченка чеською мовою. До неї ввійшли 28 перекладів. Збірка була наче підсумком всіх перекладів, що з’явилися в Чехії на протязі XIX століття. В передмові до збірки Єсенська щиро дякує Франтішку Ржегоржу за допомогу, а докторові Іванові Франкові за прихильну оцінку її перекладів”⁸¹. Переклади Р.Єсенської, зазначає дослідник, дійсно зроблені добре: тут і власний поетичний досвід, і переклади попередників, і допомога “чудового знавця творчості Шевченка – Франтішка Ржегоржа”⁸². Р.Єсенська припустилася порівняно небагатьох помилок, що їх, до слова (див. попередній текст), здебільшого й наводить І.Франко. Що стосується перекладу творів Т.Шевченка, П.Гонтар навів такий факт: “Був, щоправда, в Чехії поет, переклади якого стоять вище перекладів Єсенської, – це видатний чеський поет Сватоплук Чех. На жаль, він залишив невелику кількість перекладів – вірш “Думи мої, думи мої...” та два уривки перекладів з “Катерини” та “Утопленої” (зроблені ним ще в 1876 р. Франко, очевидно, не знав про них). Крім власного поетичного чуття, Чехові допомогло при перекладі і те, що сам він побував на Україні, в Росії, знав добре історію слов’янських народів, їх мову та літературу”⁸³. При порівнянні перекладів Св.Чеха і Р.Єсенської переклади Св.Чеха переважають як мелодійністю, пісенністю, близькою до оригіналу, так і досконалішою формою та змістом. “Сильна і виразна мелодика Шевченкових віршів майстерно передана Св.Чехом, який вправно користується багатим фондом поетичної лексики”⁸⁴. Особливо, на думку дослідника, майстерність С.Чеха помітна у перекладі відомого уривка з балади “Утоплена”, де Кобзар вельми влучно використовує засоби звукопису⁸⁵. Зіставивши уривки обох перекладів, П.Гонтар доходить висновку, що “кидаються у вічі частіші стилістичні і образні відступи від оригіналу у Єсенської. Помітна також і необґрунтована заміна термінів, епітетів, порівнянь (“ku ostrici”, “na břehu”, “v trávě”)”⁸⁶. І навіть як-

⁷⁶ Франко І. Збір. тв. Т.29. С.535.

⁷⁷ Там само. С.536–537.

⁷⁸ Там само. С.537.

⁷⁹ Там само. С.507.

⁸⁰ Гонтар П.П. Українсько-чеські літературні зв’язки в XIX ст. С.30–60; зокр. 56–58.

⁸¹ Там само. С.54.

⁸² Там само.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само. С.54–55.

⁸⁵ Там само. С.55.

⁸⁶ Там само. С.56.

що бібліографія згаданих перекладів не вичерпує всієї кількості публікацій творів Т.Шевченка, вона яскраво ілюструє великий інтерес і любов чеського читача до творчості українського поета⁸⁷.

Заслугує на увагу ще одна важлива, але нечасто згадувана у перекладознавчих дослідженнях праця І.Франка “Переклади Шевченка на сербську мову”⁸⁸. Приводом для її написання стала одна публікація в хорватському літературно-науковому часописі “Nada” трьох поезій Т.Шевченка у перекладі сербською мовою⁸⁹. Вперше цей відгук надруковано 1899 р. в “Літературно-Науковому Вістнику” за 1899 рік⁹⁰. До слова, у часописі “Nada”, що в перекладі, як зазначає І.Франко, означає *надія* (чи не символічно?) у наступних номерах (10–12) було опубліковано ще дев’ять віршів Т.Шевченка. Автором усіх перекладів був хорватський письменник і перекладач Август Харамбашич (1861–1911), сучасник І.Франка. Варто підкреслити, що журнал хорватський, а не сербський, як читаємо в автора статті. Сербською тут, властиво, є сама цільова мова. Творами (*думками* у І.Франка), про які йдеться, є 1) *Тече вода, але не чье/ Истечьи посвема*; 2) *Вјетре бујни, Вјетре бујни/ Ти говориш с морем*; 3) *На што мени црне очи / Обрвице црне*. “Переклад зладив дуже красно, – писав І.Франко – сербський поет Август Харамбашич”⁹¹, який, до речі, ще 1887 р. видав у Загребі (Літературно-наукове товариство “Matica Hrvatska”) збірку творів Т.Шевченка під назвою “Пјесничке приповијести”, назвавши її прекрасною”⁹². “На показ, як виглядає українська думка в сербській одежі, – зазначає І.Франко, – ми подаємо третій переклад, змінивши в дечім правопис задля недостатку сербських черенок у нашій друкарні.

*На што мени црне очи,
Обрвице црне,
На што младе годинице,
Кад ми срце трне?
Моје младе годинице
У таман се губе,
Очи плачу, обрвице
Семо вјетри лъубе*⁹³.

Наступна стаття – “Українська пісня в Сербії” – коротка, всього на дві сторінки, надрукована з приводу допису Миколи В.Левитського з Єлисаветграда: “До сеї дописі додаю від себе, що подібність сербів і українців іде значно даліше ніж додивився в[пов.] д.Левитський [...]. Що коломийковий розмір знаходиться в сербських народних піснях, се я знав і раніше із збірки В.Караджича (“Српске народне пјесме”) [...]. Се, беручи ритмічно, та сама сербська “юнацька” пісня, тільки розширена в першій половині вірша одною чотирискладною стопою[...]. Ся подібність не є припадкова і варто б дошукуватися її джерел”⁹⁴. Ці міркування прямо стосуються перекладознавчої проблематики, оскільки виявляють, так би мовити, “об’єктивні” передумови успішного перекладу, де на першому місці, безперечно, стоїть талант перекладача. Однак, з іншого боку, пригадаймо, який опір чинять перекладачеві типологічні відмінності мов.

⁸⁷ Гонтар П.П. Українсько-чеські літературні зв’язки в ХІХ ст.

⁸⁸ Франко І. Збір. тв. Т.32. С.14–15.

⁸⁹ “Nada”. 1899/ №9.

⁹⁰ Літ-Наук. Вістник (Львів). 1899. Р.П. Т. VI. С.188–189.

⁹¹ Франко І. Збір. тв. Т.32. С.14.

⁹² Там само.

⁹³ Там само. С.14–15.

⁹⁴ Там само. С.17.

Титанічну, великою мірою жертвну діяльність І.Франка високо оцінив Ян Рокита (Адольф Черни), зокрема у вірші “Іванові Франкові”⁹⁵. Є підрядковий переклад цього вірша⁹⁶, є переклад М.Мундяк та М.Мольнара: “О, будь славен із краю Тараса, мій брате, / Ти взяв ліру його в свої руки міцні / І зумів спадкоємцем Тарасовим стати. / Коли бачив мету, що була в даліні, / Ти із серцем незборним, гартуючи слово, / Йшов туди непохитно, де обрй яснів, – / Де шляхів не було, пробивав ти їх знову / І каміння – громаддя з дороги збивав, / Будував для прийдешнього іншу основу”. Що більше, цією поезією відкривається й збірник “Привіт Іванові Франкові в сорокаріччя його письменницької праці (1874–1914)”, до якого долучилися найвизначніші славісти Європи⁹⁷. Подаємо у повному обсязі власний переклад:

**Jan Rokyta (Adolf Černý),
Československo
(1864–1952)
IVANU FRANKOVI**

Bud' pozdraven, ó bratře z kraje Tarasova,
jenžs jeho liru silnou rukou uchvátíl
a dědicem jsi stal se jeho tuh a slova!

Když, před očima vzdálený, však jasný cíl
a sílu v paži, v srdci, v pohledu i slově,
Jsi pevným krokem dálnou cestu nastoupil.

Kde cesty nebylo, Ty razil jsi ji nově,
byls lamačem, sám lámals tvrdé kamení,
sam v štěk's je rozbíjel v úloze cestařové.

Ty, v otroctví kdož s Tebou zrození,
jsi jako Mojžiš kdysi na své cestě vodil,
jak on pln pevné vůle, v níž vše pramení.

Tyš věděl, poušt že nadlouho vám bude v podíl,
že dlouho lidu Tvému bude srtrádati,
že v poušti rod snad vymře, jenž se v poušti zrodil;

že v strastech zoufalství snad mnohé zachvátí,
že budou žádat k hrncům do Egypta zpátky –
však nikdy's nekolisal v chabě závraty.

Vždy věděl s, až je život lidský příliš krátký,
Že nutno stále vpřed a nikdy nazpátek,
at v cestě poušt a scaly, štíř či hádky.

A tak, ať syčel odpůrců či živiů vztek,

**Ян Рокита (Адольф Черни),
Чехословаччина
(1864–1952)
ІВАНОВІ ФРАНКОВІ**

Чолом тобі, з Тараса краю брате,
його ж ти ліру міцно підхопив,
успадкувавши слово й чин завзятий!

Коли ж мету ясну, хоча й далеко, вздрив,
відчувши зору міць, руки, і серця, й слова –
і без вагань на шлях оцей ступив.

Стезі де не було, то тут, то там – будова,
мов Каменяр Ти був: сам твердь оту ламав, –
і вже стезі стелилася основа.

Краян усіх, мов рідних, Ти зібрав,
і як Мойсей колись, водив шляхами,
метою сповнений – цим джерелом всіх благ.

Пустелею, Ти знав, ходити вам роками,
й народові страждання довгі будуть,
либонь, і вимруть ті, що там родились з Вами;

що й муки відчаю, чень, много згублять люду,
що й у Єгипет знов захоче їх багато –
та не дався Ти ваганням бранців блуду.

Життя людське, Ти знав, – коротке надто,
Що слід вперед лиш прагнути – ось путь;
а ще були там суперечки, сварки.

І супостат шипів, і вирувала лють, –

⁹⁵ Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками // Упорядкували М.Мольнар та М.Мундяк. Б.м., 1957. С.9–10.

⁹⁶ *Маларенко А.Н.* Іван Франко в оцінці прогресивних письменників Чехословаччини // Київ. держ. ун-т ім.Т.Г.Шевченка. Т.ХV. Вип. VII. 36-к філол. ф-ту №9. Присвяч. 100-річчю з дня народження Ів.Як.Франка. Київ, 1956. С.137–138.

⁹⁷ *Мольнар М., Мундяк М.* Співробітництво Івана Франка з чеською пресою // З історії чехослов.-укр. зв'язків. Братіслава, 1959. С.143.

<p>Ty v čele zástupů jsi kráčel pouště plani, Kdy hotov dáti za ně krve poplatek.</p> <p>Tys dal jim v cestu žitím moudrá příkázání, od nebes manu hladovým jsi vyprosil a žiznivým jsi vodu loudil z holých strani.</p> <p>Sám žil jsi jenom z touhy své a ze svých sil a ještě srdcem svým jsi krmil lačné davy, jimž v dálce vyhlížel jsi vytoužený cil.</p> <p>A jako Mojžiš ani Ty neschýlíš hlavy v té zemi zaslibené, jež Ti zářila před duše zrakem jako fanton přelétavý.</p> <p>Však jako jemu, také Tobě spanilá se zjeví s vrchu záře purpurová, než zhasne Ti a než Tě pojme mohyla!...</p> <p>Bud' pozdraven, ó bratře z kraje Tarasova!⁹⁸</p>	<p>Ти ж вів народ пустельними шляхами, Завжди готовий кров'ю дати платню.</p> <p>На путь життя їм мудру дав пораду, в небес голодним Ти мани впросив, а з голих скель води добув для спраглих.</p> <p>Сам жив лише з жаги своєї й сил, ще й серце Ти голодним віддавав, мрій заповідь у далях їм відкрив.</p> <p>Та ні Мойсей, ні Ти не ляжеш славою, – в землі обітованній, зблис тільки лик перед душі очима, як мінлива з'ява.</p> <p>Однак йому й Тобі пурпурна, із вершин, зоря прекрасна з'явиться крилато, перш ніж погасне, літ Твоїх стане плин!...</p> <p>Чолом тобі, з Тараса краю брате!</p>
---	--

Інші слов'янознавчі дискурси: російськомовний⁹⁹, сербськомовний¹⁰⁰, болгарськомовний¹⁰¹, словацькомовний¹⁰², “старослов'янський” (“Слово о полку Ігоревім”)¹⁰³ подаємо лише з посиланням на одне (найважливіше) джерело.

Слов'янознавчий дискурс І.Франка охоплює щонайменше 10 мов, а отже, й літератур, а це майже 50 авторів, 180 творів, близько 900 сторінок тексту, не беручи до уваги української мови як цільової чи мови-джерела. Крім того, окремий предмет уваги становлять автопереклади (внутрішні / паралельні переклади) та авторизовані переклади І.Франка на матеріалі польської й російської мов. Йдеться, зокрема, про переклад його поеми “Мойсей” польською (В.Кобрин) та російською (П.Дятлів) мовами, співпрацю з перекладачами, а ще раніше, і паралельно з цим – автопереклади художніх та наукових творів, спочатку написаних польською мовою чи навпаки, російсько-польський переклад суспільно-політичної літератури, де обсяг зробленого перевершує наведені тут дані. Що більше, знаменита розвідка “Каменярі. Український текст...” постала на матеріалі слов'янських мов у ракурсі “автор–перекладач”, до того ж автор виступає як перекладознавець у сучасному розумінні слова, маючи за плечима величезну – тридцятисемирічну – перекладацьку практику (розвідку написано 1911 року).

⁹⁸ Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. Б.м, 1957. С.11.

⁹⁹ *Погребенник Ф.П.* Іван Франко в укр.-рос. літературних взаєминах. Київ, 1986.

¹⁰⁰ Іван Франко и срби: Зборник радова са међународног симпозијума одржаног у Новом Саду 25–27. новембра 1996. Нови Сад, 2006.

¹⁰¹ *Григораш Н.* Украинската литературоведска българистика от XIX и средата на XX век: Личности и школи. Велико Търново. 2007.

¹⁰² *Франко.І.* Збір. тв. Т.11. С.475–477. Зі словацької поезії І.Франко переклав лише один твір – вірш “Козацька пісня” Само Халупки (опублікована посмертно).

¹⁰³ *Терзійска Л.* Украинский поэт Иван Франко, преводач на “Слово о полку Игореве” // Език и литература: Списание за българска и славянска филология. 1986. Година XXI. №3. С.84–88.

Філософсько-культурологічний підхід до проблеми дає змогу розглянути її у широкому суспільно-політичному контексті, в контексті всієї епохи, де порушена проблема постає у системному ієрархічному зв'язку з суміжною проблематикою.

Перекладознавчий дискурс І.Франка у царині слов'янської філології на матеріалі різних слов'янських мов дає цікаві результати: цілісний погляд дає змогу включити у науковий обіг низку нових франкознавчих праць, які постали на слов'янському мовному матеріалі. Таким чином збагачується перекладознавча парадигма у франкознавстві, що дає підстави для ширших і глибших теоретичних узагальнень: по-перше, І.Франко показує, що переклад – це “операція” не тільки і не стільки з мовами, скільки з культурами. Тобто, І.Франко чи не перший порушує питання про лінгвокультурологічний підхід до перекладу, про його лінгвокраїнознавчий аспект, фактично показує, що переклад здійснюється не з мови на мову, а з культури в культуру. Додамо, що оформлення цього аспекту, який вже, фактично, розпрацював І.Франко, в окрему теорію припадає на середину 70-х років ХХ ст. По-друге, розглянуті праці розкривають широку дослідницьку палітру І.Франка-перекладознавця: від історико-філософських, культурознавчих узагальнень до літературознавчого, власне перекладознавчого аналізу у вертикальному контексті макротвору, до мікроаналізу строф, речень, лексем. Аж ніяк не можна нівелювати провідних рис письменницького стилю, скажімо, простоти і природності як основи Шевченкового стилю, незважаючи на труднощі, пов'язані з типологічною природою мов. По-третє, важливою у перекладі є проблема віршового розміру, яка передбачає творчий пошук; успіх тут значною мірою залежить від таланту і креативності, тобто евристичного потенціалу, перекладача. У зв'язку з цим переклад “Слова о полку Ігоревім”, що його здійснив Б.Лепкий польською мовою, перевершує три аналогічні переклади-попередники. У розвідці “Каменярі. Український текст...” та рецензії на переклад Б.Лепкого І.Франко фактично заклав основи теорії полісистем, тобто, висвітлив суть непростого процесу входження перекладного твору у нову літературу і його взаємодію з оригінальними творами більше, ніж за чотири десятиліття до теоретичного оформлення цієї проблеми у теорію.

Ще однією перекладознавчою проблемою є вибір твору для перекладу. Як засвідчує рецензія І.Франка на переклади А.Крушельницького творів С.Пшибишевського, такий твір повинен бути передовсім соціально значущим, а не просто сенсаційним.

Врешті, такі міждисциплінарні дослідження повинні опиратися на праці синтетичного характеру, які спершу охоплювали би глобальну проблематику, а згодом переходили й до мікроаналізу. Сама наукова діяльність І.Франка, передусім його дисертація, являють нам приклади синтетичного, що більше, холистичного (І.Франко – “цілий чоловік” (І.Франко) підходу до наукового пошуку, адже за умови такої цілісності жодна важлива праця не уникає уваги дослідника, не спричиниться до роздробленості проблематики.

Зазначений підхід дає змогу охопити й суміжні проблеми, як-от: взаємодія літератур, рецепція того чи іншого письменника, а то й літератури загалом, проблематика порівняльно-літературознавчого плану.

До того ж, титанічна діяльність І.Франка вельми повчальна – йдеться про оптимальне поєднання у його діяльності, надто ж перекладацькій, теоретичного пошуку і перевірки або верифікації результатів на практиці. У нашому випадку об'єктом уваги є творча взаємодія перекладознавчого та перекладацького аспектів (*Theoria sine praxi est sicut rota sine axi*, тобто “Теорія без практики – як віз без коліс”). Тепер цей принцип іменується “*Theoria cum praxi*”, себто “Теорія і практика”. Звісно, була й інша причина – нерозробленість багатьох питань теорії, брак перекладів світових шедеврів, багато доводилося проходити вперше, іноді навмання. Автор цих рядків, маючи

за приклад такий підхід І.Франка до проблем теорії і практики перекладу, пропонує власні інтерпретації двох важливих творів, пов'язаних зі славістичними дослідженнями у франкознавстві.

THE TRANSLATOLOGY DISCOURSE OF IVAN FRANKO (BASED ON SLAVONIC LANGUAGES)

Ivan TEPLYIY

*Ivan Franko National University of L'viv,
1 Universytets'ka Str., L'viv, 79000
Department of Foreign Languages for Humanities
e-mail: I_Teplyi@rambler.ru*

The article is devoted to an examination of Ivan Franko's legacy as translation scholar based on his translations made from Slavonic languages or translation papers based on this material. The research focuses on those works by I. Franko that have up till now failed to find their due coverage in scholarly papers, viz. "Review of Czech Translations from Taras Shevchenko's Works", "Shevchenko's Translations into Serbian", "Adam Mickiewicz in Ukrainian Literature" a.o. Statistical data are furnished as to the volume of what has been rendered from / into Slavonic languages by I. Franko. Two of the researcher's translations are proposed in this connection, viz. one from the Czech of a poem dedicated to I. Franko on the occasion of his versatile activity's 40th anniversary, and the other – of S. Rudans'kyi's famous "Song" into Polish.

Key words: Ivan Franko, Translation Studies, discourse, Slavonic Studies.

ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС ИВАНА ФРАНКО (НА МАТЕРИАЛЕ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ)

Иван ТЭПЛИЙ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1 Львов, 79000
Кафедра иностранных языков для гуманитарных факультетов
e-mail: I_Teplyi@rambler.ru*

В статье рассматривается переводоведческое наследие И. Франко на материале славянских языков и литератур. В центре внимания исследования – труды И. Франко, до настоящего времени не освещенные должным образом, хотя и заслуживающие этого. Прежде всего к таковым следует отнести "Рецензию на чешские переводы произведений Тараса Шевченко", "Переводы Шевченко на сербский язык", "Адам Мицкевич в украинской литературе" и др. Предлагаются в собственном переводе автора статьи произведения, посвященные И. Франко по случаю 40-летия его творческой деятельности (автор – А. Черны), а также известная "Песнь" С. Руданского.

Ключевые слова: Иван Франко, переводоведение, дискурс, славяноведение.

Стаття надійшла до редколегії 08.07.13.
Прийнята до друку 14.08.13.